

Екатеринбург : У-Фактория, 2006. – 199 с. (Серия “Академический бестселлер”). – ISBN 5-9709-0003-6.

7. Бодріяр Жан. Смулякри і симуляція / Жан Бодріяр; пер. з фр. В. Ховхун. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004. – 230 с. – ISBN 966-500-189-2.

Annotation

Nadia Adamenko Pataphisiques' of postmetaphysical thought in XXth century second half thinkers conceptions. The article uncovers the origin of concept „Pataphysique”, it's formation in XXth century cultural and scientific discourse.

Meaning of pataphysique is analysis as a paradoxical science about imaginary decisions, it's significance for postmetaphysical thought forming through reading ideas of postmodern theories.

Key words: pataphysique, postmodernism, postmetaphysical thought, phenomenon, planetary technique, sign, simulacrum, simulation.

Бик Г. Б.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

САМОТНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНА ВЛАСТИВІСТЬ ЛЮДСЬКОЇ ЕКЗИСТЕНЦІЇ

У статті розглядається самотність як екзистенційна основа людського буття, що розглядається в феноменологічному, онтологічному та аксіологічному аспектах.

Ключові слова: екзистенція, самотність, усамітнення, відчуження, зовнішня людина, внутрішня людина, буття, володіння.

Хто не любить самотності,
той не любить свободи,
бо лише на самоті
можна бути вільним

А. Шопенгауер

Вступ. Хто така людина і в чому її сенс? Ці одвічні питання так часто можна почути з уст філософів, письменників, психологів, соціологів, політологів, істориків і просто пересічної людини. Ці питання дійсно тривожать людське серце, заставляють зупинитися і задуматися, а дійсно “хто” і “в чому”? Але на задане запитання відповіді не почуємо, бо її просто немає. Є звісно розроблені концепції, погляди тих чи інших мислителів, але єдиної відповіді немає. Людина не може купити підручник чи відкрити книгу, де все написано. Де написано хто вона, звідки взялася, і чим це все скінчиться? (не враховуючи релігійні джерела для віруючих людей). Тому пошуки смислу власного існування, унікальності та призначення в суспільстві є невід'ємною властивістю людини.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема самотності підіймалася не лише в філософській літературі, а й у художній, в творах – Джорджа Байрона, Карла Брюллова, Віктора Гюго, Ежена Делакруа, Адама Міцкевича, Федіра Достоевського,

Йогана Гете, Лесі Українки, Івана Франка, Тараса Шевченка, Габріеля Маркеса.

Основна частина. Пошуки смислу власного існування тісно пов'язані з самотністю, яку людина переживає як соціальний чи екзистенційний стан та властивість. Такий поділ феномену самотності найчастіше можна зустріти у філософській та психологічній літературі. Щоправда кожному з них хвилюють різні аспекти зародження та вияву цього феномену.

Отож, з психологічної точки зору – самотність – це – соціально-психологічне явище, котре пов'язане з відсутністю близьких, позитивних емоційних зв'язків з людьми, або ж страхом їх втрати внаслідок примусової або потенційно можливої причини соціальної ізоляції.

Серед психологів, існує думка, що стан самотності неодмінно пов'язаний зі стилем життя людини та факторами страху, депресії, відчуження, комплексу вини. Висуваються такі види самотності як космічне, культурне, соціальне і міжособистісне. Космічна самотність, як зазначають психологи, найскладніша. Вона пов'язана з переживаннями людини своєї ізольованості відносно Природи, Космосу, Бога. Це почуття найчастіше зустрічається в індустріальних та урбанізованих суспільствах. Культурна самотність лежить на межі відчуження, розділеності людини з її культурою і виникає найчастіше в емігрантів. У соціальній самотності виникає відчуття неприйняття, виключення, відіслання, неоцінення.

Тому найчастіше психологи та соціологи розглядають питання самотності в таких аспектах:

- схильність людини до самотності;
- вікова статистика самотності;
- професійна приналежність;
- фактори посилення та послаблення.

З філософської точки зору, самотність неможливо прив'язати лише до соціального чи екзистенційного контексту. Для цілісного пояснення її слід розглядати як на феноменологічному, онтологічному, так і аксіологічному рівні.

Феноменологічна властивість самотності має дві особливості, які можуть бути тісно пов'язані, а можуть існувати і незалежно одна від одної. Перша особливість феноменологічної самотності полягає в внутрішньому стані індивіда. Друга – у зовнішньому прояві, або ж ситуації, в якому опинився індивід.

З онтологічної точки зору самотність пов'язана зі вступом людини в буття. “Поняття екзистенції виражає повноту людського буття в його граничних станах, у тих станах, коли воно стає особистісним існуванням, буттям-у-мені, самотністю” [1, с. 248]. Тому і конститування людської суб'єктивності, визначення самотності присутні на онтологічному рівні даного феномену.

Аксіологічно самотність знаходить своє вираження в “усамітненні” та “відчуженні”.

Історико-філософський зріз проблеми самотності черпає свої корені ще з середньовічної філософії. Августин Блаженний розглядав наближення людини до Бога, як подолання нею самотнього стану, що дана їй внаслідок гріховності та

конечності (смертності). У період Реформації Блез Паскаль виводить поняття самотності як те, що відводить людину від істинного щастя, яке вона переживає в духовному осягненні Бога. Більш глибоке вивчення даного феномену починається в XIX столітті. Саме в цей час американські трансценденталісти (Ральф Емерсон, Джордж Ріплі, Генрі Торо) – висувують гіпотезу добровільного усамітнення. Суть цієї концепції полягає в тому, що людина, котра замкнеться в собі, виділиться з натовпу, зможе віднайти сили, необхідні для відродження у своїй душі прагнення блага. Повертаючись до західної філософії, в контексті розробки даної проблеми важливе місце посідає датський філософ Сорен К'єркегор, який висунув теорію “аскетичної самотності”, згідно якої самотність – це замкнутий світ внутрішньої самосвідомості, проникнення в ірраціоналістичний образ Бога, який може стати єдиним співрозмовником загубленого в світі індивіда. “Християнське вчення сповіщає, що страждання є благо, що відречення від світу є благо. І в цьому нерв цього вчення” [Цит. за: 2. с. 93]. Французький філософ-екзистенціаліст Габріель Марсель розглядає проблему самотності в онтологічному зрізі. Він вважає, що саме відкинення людини в онтологічну самотність породжує почуття внутрішньої порожнечі. Проблемою самотності займався і Карл Маркс. В нього самотність виступає у формі соціального відчуження. Фрідріх Ніцше – розуміє самотність, як необхідну умову на шляху самовдосконалення та самоздійснення [3]. В російській філософії найяскравішим представником що займався даною проблематикою є Микола Бердяєв. Виходячи з принципів релігійного екзистенціалізму він розділяє зовнішню та внутрішню самотність. “Самотність не є явище однорідне та однакісне. Існують різні форми і шаблі самотності. Дивовижно, що дискусія, боротьба й навіть ненависть є соціальним явищем, що часто долає та послаблює самотність” [4, с. 269]. Прибічник релігійного екзистенціалізму Карл Ясперс визначає самотність як відношення “самобуття”. Жан-Поль Сартр та Альберт Камю виходячи з позиції атеїстичного екзистенціалізму, пов'язують самотність з абсурдом людського існування. У вітчизняній філософії проблема самотності підіймалася Григорієм Сковородою. Він розглядає самотність як усамітнення, що носить позитивний характер. Смісл усамітнення полягає у свідомому виборі індивіда задля віднайдіння “внутрішньої людини” та комунікації з Богом. Сучасні вітчизняні дослідники, зокрема Назіп Хамітов [1] розглядає феномен самотності в двох аспектах: зовнішній вияв – зовнішня самотність, та внутрішня самотність – екзистенційна. А також вказує на гендерний аспект що присутній у ньому. Відповідно до цього пропонуються шляхи подолання – гармонійне поєднання екзистенційно-особистісної та екзистенційно-комунікативної легітимації, що виводять у дійсно внутрішню комунікацію [див.: 1].

Відповідно до поставленої мети, ставляться наступні **завдання**: історико-філософський зріз проблеми самотності та розгляд проблеми самотності на трьох рівнях: феноменологічному, онтологічному та аксіологічному.

Феноменологічний рівень самотності

Феноменологія самотності передбачає розгляд перш за все самої категорії, з'ясування змісту цього поняття, визначення меж та параметрів застосування

екзистенціалу “самотність”. Також є даному ракурсі ми розглянемо самотність як внутрішній стан індивіда та зовнішній прояв, чи ситуація в якому опинився індивід.

Аналіз феномену передбачає звернення до історичних підходів розгляду проблеми самотності.

По-перше, це *ритуальне* або *обрядове* переживання самотності. В умовах повного життєвого розчинення індивіда у соціумі, обряди та ритуали сприяли осмисленню та й усвідомленню себе. Люди психологічно відокремлювалися від племені, роду. Значення таких обрядів збереглося протягом багатьох століть і в істотно зміненому вигляді дійшло до наших днів.

По-друге, це *примусова* самотність (соціальне відчуження). Цей вид самотності породжувався соціальними факторами – вигнанням з роду чи племені, відлучення від Церкви. Ця форма самотності має також давні корені, хоча і зберігається сьогодні у випадку порушення закону. Держава окрім прямого позбавлення волі, часто використовувала такі способи відчуження індивіда від суспільства, як вигнання (посилання) чи позбавлення права проживати у визначеній місцевості. Психологічно це і є покаранням тією ж самотністю, адже означає повний відрив людини від звичного для неї кола спілкування, рівня культури і так далі.

По-третє, ця *добровільна* форма самотності окремих індивідів (усамітнення). Вона найчастіше пов’язується з саморозвитком, самопізнанням людини та релігійними переконаннями. Самотність-усамітнення – це позитивне явище із якого народжується повноцінна особистість.

В контексті аналізу феномена також варто зазначити, що існує поділ на позитивну та негативну, внутрішню та зовнішню, розрізняється вимір чоловічої та жіночої самотності.

У психології феноменологічна теорія найяскравіше представлена Карлом Роджерсом (1961 р.). Це американський психолог, один із засновників і лідерів гуманістичної психології. Роджерс вважав, що соціум примушує людину діяти відповідно до суспільних стандартів, тим самим обмежуючи волю її дії. Внаслідок цього виникає конфлікт між внутрішнім “Я” і проявами “Я” у відносинах з іншими людьми. Істинне “Я” відкидається іншими, тримає людей замкнутими у своїй самотності. Причиною самотності виступає слабкість та пристосованість людини, невідповідність її уявлень про власне “Я”.

Феноменологічний аспект негативної самотності переважно є наслідком зовнішньої ситуації, – це соціальна, зовнішня самотність, або відчуження. Внутрішнє переживання на феноменологічному рівні може проявити негативний контекст у аспекті переживань стосовно свого зовнішнього стану, ситуації.

Онтологічний рівень самотності

Онтологічний статус розкриває головний вектор в осмисленні самотності як сутнісної характеристики буття людини. Це і зумовлює розгляд самотності, як екзистенційний стан.

В такому зрізі відкривається різниця між існуванням як функціональністю та власним буттям як автентичністю. Тобто, це процес пошуку власної ідентичності,

віднайшовши яку людина стає відкритішою до інших та відкриває для себе їх значущість, тим самим долає бар'єр самотності.

Самотність розглядається у контексті аналізу онтологічного виміру буття людини як *переживання людиною світу буття*. Індивід виходить на рівень власної екзистенції, що виражає єдність переживання реальності й життя в реальності. Цей механізм єдності і служить вираженням повноти людського життя і стосується смислової наповненості.

Конституювання людської суб'єктивності, визначення самототожності присутні на онтологічному рівні даного феномену.

Августин Аврелій (Блаженний) піднімаючи антропологічні питання приходить до думки, що в кожній людській особистості існує і протидіє дві різних людини – homo profanus (“зовнішня людина”) та homo interior (“внутрішня людина”). “Зовнішня людина” занурена в “мирську суєту”, вона забула внутрішні, інтимно-особистісні цілі свого буття. Та Августин висуває антитезу homo profanus, він виводить на арену homo interior. Саме “внутрішня людина”, перебуває наодинці з собою та Богом. Вона усвідомлює свій інтимно-особистісний зв'язок з Богом. “Мене не було б, Боже мій, не було б зовсім, якби ти не перебував в мені” [Цит. за 2, с. 40]. “Внутрішня людина” постає рефлексуючою, одержима метафізичним непокоєнням, занурена в інтимні глибини свого духу. Вона вдивляється в рух актів своєї власної суб'єктивності. Для неї пошук Бога є запорукою, тією єдиною точкою опори в хиткому світі.

Онтологічний рівень самотності зосереджується на аспекті екзистенційної самотності. Саме в цьому аспекті французький філософ-екзистенціаліст Габріель Марсель розглядає питання людського існування. Він розділяє дійсність на дві онтологічно і аксіологічно протилежні сфери – область “буття” і область “володіння”. “Буття” розуміється як початкова трансцендентна основа і вищий смисл сущого, тотожне поняттю “Бог” в християнському одкровенні. Проте, предметом Марселівського аналізу виступає пояснення буття в його антитетичному співвідношенні з “володінням”. Як трансцендентне начало онтологічної повноти, автентичності та невичерпності “буття” протиставляється “володінню”, тобто повсякденному емпіричному світу, в якому правлять закони земної реальності. В цій зовнішній сфері (по відношенню до екзистенціального “Я”) спосіб існування екзистенції відірваний від онтологічних витоків. Тобто, людина відкинена в онтологічну самотність. Вона відчуває внутрішню порожнечу. І це вибиває її з “буття”. Особистість позбавляється автентичності. Її спілкування з іншими людьми спотворене внаслідок предметно-речового “опосередкування”.

Інший представник екзистенціалізму, проте, уже німецького, Карл Ясперс в своїй праці “Смисл і призначення історії” [5] теж звертається до проблеми самотності. Він визначає самотність як відношення “самобуття”. Тобто, людина як людина – не об'єктивується, не предмет, а екзистенція. Так як екзистенція – це свобода, то і самотність – свобода. В свободі ж корениться буття самості. Релігійний екзистенціалізм Карла Ясперса полягає в тому, що людина самотня лише стосовного відношення до трансценденції, тобто Бога. Отже, людина вперше по справжньому

самотня завдяки Богові. Без Бога – ця людська (“погана”) самотність тотожна тиранії – “замкнена самотність” [5, с. 442]. Крізь самотність проглядається божественне. Звідси, самотність займає особливе місце, яке приводить в дію механізм божественного у нас, дещо безумовне, самобутнє. Самотність – властивість буття людини. Людина повинна йти до себе через віру, адже вона єдиний вихід з маси, стада. *Філософування – це мислення шляхом якого, або у якості якого, я дієвий у якості самого себе.* [5, с. 401].

Отже, на цьому рівні самотність найповніше виражає себе, стає невід’ємною властивістю людської екзистенції. Саме через стан самотності людина може знайти саму себе, своє місце, сенс, зрозуміти свою унікальність.

Аксіологічний рівень самотності

На аксіологічному рівні, як уже було зазначено вище, існує самотність-усамітнення. Розглянемо детальніше цей феномен.

Самотність-усамітнення – важлива форма самореалізації особистості. Причиною появи такого виду самотності можуть слугувати творчі та релігійні пошуки індивіда.

Американський трансценденталіст Генрі Торо висунув концепцію добровільного усамітнення. В основі цієї концепції лежить філософський принцип духовної втечі особистості. Людині достатньо замкнутися в собі, виділитися з натовпу, щоб знову почати прагнути краси, добра, досконалості [6]. Тобто, знову почати рухатись, перейти з рівня дисонансу на рівень гармонії.

Найчастіше релігійним підґрунтям усамітнення слугує прагнення до єднання з Богом, Абсолютом, безпосередня комунікація з ним. Та якщо глибше зануритись у істинні причини появи усамітнення, то цілком чітко простежується, що пошук Бога для людини стає насамперед пошуком себе, сенсу свого життя, своєї людяності, форми власної екзистенції та можливих шляхів самореалізації. Релігійний мотив пошуку та знаходження Бога перетворюється на реальний процес знаходження себе справжнього, наближення до незнаного ідеалу як уособлення найдосконалішого та найчестотнішого, шляхом власного внутрішнього преображення людини у відповідності з абсолютним об’єктом (суб’єктом) пошуку [7, с. 5]. Через усамітнення людина досягає внутрішньої самототожності. Усамітнення – необхідна умова творчості, відлюдництва-чернецтва та інших форм ескапізму.

Позитивний бік самотності-усамітнення знаходимо і в представників сучасної християнської антропології. Німецький філософ і теолог Карл Ранер виводить свою концепцію на основі свободи людини, її історичності та прагнення до зустрічі з Богом. Людина реалізує свою свободу в контакт з світом, свої творчі здобутки в сфері економіки, науки, техніки, політики. Проте цю свободу сковує обділеність, непідкореність цього світу. Звідси в людини виникає відчуття непереборної самотності. Людина розуміє ризик свободи, адже наслідки зумовлюють відповідальність за свободу. Людина віддається предметній діяльності і в той же час прагне піднятися над своєю свободою. І таким чином вона опиняється в протиріччі: “Людина пербує на межі часу і вічності, і це перебування – місце її призначення” [Цит. за 8, с. 155]. Історичність людини реалізує простір для можливості одкровення, тобто “зустрічі” людини з Богом. Проте в конкретній історичності зустріч з Богом і

отримання його милосердя можливе постільки, поскільки її буття характеризується “надприродним екзистенціалом” – попереднім прагненням в надприродну сферу. В цьому плані виходимо на досвід людського існування як межа таємниці. Таємниця – це “невимовний горизонт” спільного досвіду буття, в якому Бог теж сприймається як таємниця. Філософ йде далі і розвиває свою концепцію Боготаємниці. В глибинах духовного життя кожної людини має місце таємниця – *unsagbares* (невимовне). Це основа особистісного існування. Тому істинна віра вимагає від людини максимальної заглибленості в свій духовний світ, досвід бога-таємниці – це особистісний досвід. Реалізація цього і можлива через усамітнення, як буття-у-мені.

З цього можна зробити висновок, що усамітнення, окрім релігійного контексту, має глибинне філософсько-антропологічне підґрунтя.

На аксіологічному рівні розгляду феномену самотності має місце тенденція “суєти-самотності”. Це система захисних механізмів, що відокремлює людину від вирішення важливих життєвих питань і постійно спонукує її прагнути до активності.

Висновки

Рівневий зріз феномену самотності дав змогу окреслити нам загальне уявлення цієї проблеми:

1. Самотність слід розглядати на феноменологічному, онтологічному та аксіологічному рівні.

2. Феноменологічний зріз самотності має дві особливості: перша особливість полягає в внутрішньому стані індивіда, друга в зовнішньому прояві, або ж ситуації в якому опинився індивід.

3. На онтологічному рівні самотність найповніше виражає себе. Вона стає невід’ємною властивістю людської екзистенції. Через стан самотності людина може віднайти саму себе, своє місце, сенс, зрозуміти свою унікальність.

4. Аксіологічно самотність знаходить своє вираження в “усамітненні” та “відчуженні”.

5. Самотність може носити дві протилежні тенденції на кожному з рівнів: позитивну і негативну.

Література:

1. Філософія: Світ людини. Курс лекцій: навч. посібник / [В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін]. – К. : Либідь, 2003. – 432 с. – ISBN 966-06-0278-2
2. Чухина Л. А. Человек и его ценностный мир в религиозной философии. Критический очерк / Л. А. Чухина. – Рига : Зинатне, 1980 – 285 с.
3. Ницше Ф. Так говорил Заратустра; К генеалогии морали; Рождение трагедии, или Эллинство и пессимизм: Сборник / Ф. Ницше; [Пер. с нем.]; – Минск : ООО “Поппури”, 1997. – 624 с. – ISBN 985-438-104-8
4. Бердяев Н. А. Я и мир объектов. Опыт философии одиночества и общения Н. А. Бердяев // Философия свободного духа. – М. : Республика, 1994. – С. 230-316.
5. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс; [пер. с нем. Левиной М. И.]. – М. : Политздат, 1991. – 527 с. – (Мыслители XX в.) – ISBN 5-250-01357-0.
6. Торо Г. Д. Уолден, или Жизнь в лесу / Г. Д. Торо; [пер. З. Александрова]. – М. : Наука, 1979. – 240 с.

7. Марченко О. В. Богошукання як шлях людського само здійснення: аналіз вітчизняної релігійно-філософської традиції / О. В. Марченко. Монографія. – Черкаси : Брама, вид. Вовчок, 2004. – 264 с. – ISBN 966-8021-8-9.
8. Кузмицкас Б. Ю. Трансцендентальная антропология Карла Ранера / Б. Ю. Кузмицкас // Вопросы философии. – № 1. – М. : Правда, 1978. – С. 150-156.

Annotation

Byk A. Loneliness as inalienable property of human existense. *Loneliness as existentsia basis of human existence, which pierces fenomenologichniy, ontological and aksiologichniy cut, is examined in the article.*

Key words: *existenciya, loneliness, solitude, alienation, external man, internal man, existence, domain.*

Бурік М. Л.
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

КРИТИКА СУСПІЛЬНИХ КОНЦЕПЦІЙ МОДЕРНУ: СОЦІАЛЬНИЙ КЛАС ЯК ТІЛО В ТЕОРЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ БУРД'Є

В статті викладено результати аналізу підходу до проблеми тілесності французького теоретика П'єра Бурд'є та визначена роль його доробку у подальшому формуванні теоретико-методологічних підходів до вирішення проблеми тілесності в соціальній філософії. Розглянуто основні поняття його концепції, а також в якому відношенні знаходиться ця концепція з суспільними концепціями Модерну

Ключові слова: *тілесність, тіло, габітус, соціальний простір.*

Вступ. У сучасному філософському дискурсі проблема тілесності набуває все більшої актуальності у зв'язку з процесами, що відбуваються у житті світової спільноти. Вона постала у центрі уваги, оскільки без розробки теорії тілесності не лише неможлива цілісність та універсальність концепції людини, а і практичне вирішення нагальних проблем суспільства. Розуміння різноманітних процесів у житті суспільства вимагає вивчення тіла саме як соціальної одиниці. З усвідомленням цього до проблеми тілесності підходив і відомий французький теоретик П'єр Бурд'є.

Мета дослідження: Положення, розроблені ним, мають значення не лише для соціології, а й для царини соціальної філософії. Саме тому постановка та вирішення проблеми тілесності у роботах Бурд'є потребує ретельного аналізу. Таке дослідження дозволило б глибше досягнути визначений підхід до проблеми тілесності, що є актуальним у наш час. Проведення такого аналізу та визначення значення теоретичного доробку Бурд'є для розробки проблематики тілесності є метою представленого вашій увазі дослідження. Такий аналіз буде адекватним лише тоді, коли концепція П'єра Бурд'є буде розглядатися у контексті історії соціальної філософії. Таким чином, теоретико-методологічною основою, представленого вашій увазі, дослідження є поняття, закони та принципи, що відкриті людством в ході історії